

ერთი ისტორიულ-დოკუმენტური ხასიათის ამერიკული რომანი საქართველოს შესახებ

ოთარ ნიკოლეიშვილი

ისტორიის დოქტორი, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ისტორია-არქეოლოგიის დეპარტამენტის
ასოცირებული პროფესორი
ელ-ფოსტა: otar.nikoleishvili@gmail.com
ORCID: 0009-0009-1720-2040

აბსტრაქტი: ჩვენს ქვეყანას სხვადასხვა დროს არაერთი საინტერესო პიროვნება სწვევია. გასული საუკუნის 90-იან წლებში ჩვენს ქვეყანაში სტუმრად მყოფ ასეთ საპატიო პიროვნებათა შორის იყო ცნობილი ამერიკელი მწერალი რობერტ დევიდ კაპლანი. გარდა საქართველოსა, იმ დროისათვის მან ასევე იმოგზაურა ბალკანეთის ქვეყნებში, ახლო აღმოსავლეთსა და კავკასიაში და ამ მოგზაურობის შედეგად მიღებული შთაბეჭდილებები საინტერესოდ ასახა რომანში – „აღმოსავლეთით – თათრეთისაკენ.“ დასახელებული რეგიონების ქვეყნებში არსებული მდგომარეობის აღწერასთან ერთად, რომანში საგულისხმო ადგილი აქვს დათმობილი საქართველოს ისტორიისა და გასული საუკუნის 90-იან წლებში აქ არსებული ვითარების ასახვასაც. მიუხედავად იმისა, რომ ამერიკელი მწერლის რომანში ჩვენი ქვეყნის ისტორიული ყოფა და თანადროული სინამდვილე ძირითადად სწორადაა აღწერილი, აქვე არც ის ფაქტი შეიძლება დავტოვოთ უყურადღებოდ, რომ ცალკეული საკითხები ავტორს ცალმხრივად აქვს გააზრებული. ქართული რეალიების წარმოსახვის დროს რ. კაპლანის რომანში არსებულ ამგვარ ხარვეზებზე ყურადღება იმიტომაც უნდა გავამახვილოთ, რომ არაქართველ მკითხველთა გარკვეულმა ნაწილმა სწორედ ამ და მსგავსი ნაწარმოებებით შეიძლება მიიღონ ის ინფორმაცია, რომლის შედეგადაც არასწორი წარმოდგენა შეექმნებათ ჩვენი ქვეყნის წარსულსა და თანამედროვე მდგომარეობაზე.

საკვანძო სიტყვები: საქართველო; აშშ; ისტორია; პოლიტიკა;

* * *

შესავალი: ჩვენს ქვეყანას არაერთი საინტერესო პიროვნება სწვევია. ეს ვიზიტები კიდევ უფრო ინტენსიური, საბჭოთა კავშირის რღვევისა და საქართველოს მიერ დამოუკიდებლობის კვლავ მოპოვების შემდეგ გახდა. ერთ-ერთ ასეთ საინტერესო პიროვნებას ცნობილი ამერიკელი ჟურნალისტი და ანალიტიკოსი რობერტ დევიდ კაპლანი წარმოადგენს, რომელიც ჩვენს ქვეყანას XX საუკუნის 90-იანი წლების ბოლოს სტუმრობდა.

მეთოდები: წინამდებარე ნაშრომში უმთავრესად გამოყენებულია ისტორიციზმისა და კომპარატივიზმის მეთოდოლოგიური პრინციპები.

მსჯელობა/შედეგები: რობერტ კაპლანის რომანში „აღმოსავლეთით – თათრეთისაკენ“, გადმოცემულია თავად ავტორის ბალკანეთში, ახლო აღმოსავლეთსა და კავკასიაში მოგზაურობის შთაბეჭდილებები. სხვა მრავალ საკითხთან ერთად, მასში, ჩვენი ქვეყნის ისტორიის ძირითად მოვლენებზეცაა გამახვილებული ზოგადი ყურადღება. გამოთქმულ მოსაზრებათაგან ვხვდებით როგორც საყოველთაოდ დამკვიდრებულ, ასევე ბევრ სადავო შეხედულებებს. მაგალითად, ჩვენი ქვეყნის ადგილმდებარეობისა და სახელწოდების შესახებ ავტორი სწერს:

„საქართველო ამერიკული სტანდარტის მიხედვით პატარა ქვეყანაა, 5.6 მილიონიანი მოსახლეობითა და დაახლოებით დასავლეთ ვირჯინიის სიდიდის ტერიტორიით... დედაქალაქი თბილისი მტერთაგან ოცდაცხრაჯერ ყოფილა აოხრებული. ის მდებარეობდა „კავკასიის მთაზე“, რომელზეც ზევსის მიერ პრომეთე იქნა მიჯაჭვული და არწივისგან მუდმივად დაკორტინილი...“

უძველეს ხანაში აღმოსავლეთ საქართველოს თავად ქართველები ქართლს უწოდებდნენ, ხოლო უცხოელები კი მას იბერიად მოიხსენიებდნენ, იმავე სახელით, რომელიც დღესდღეობით ესპანეთს უკავშირდება. ერთ-ერთი თეორიის მიხედვით, სახელწოდება **გეორგია** მომდინარეობს ბერძნული სიტყვიდან **გეო („მიწა“)**, რადგან, როდესაც ძველი ბერძნები საქართველოში პირველად შემოსულან, მათთვის წინააღმდეგობა მიწათმოქმედ ადამიანებს გაუწევიათ“ (Kaplan, 2000; 228).

ჩემი აზრით, ავტორის მიერ მოყვანილი ზოგიერთი მოსაზრება საკამათოა და იგი დაზუსტებას საჭიროებს, კერძოდ კი, საქართველოს დედაქალაქთან დაკავშირებით მოყვანილი ფაქტები. ვფიქრობ, თბილისის ისტორიული ადგილმდებარეობის „კავკასიის მთაზე“ განსაზღვრა არასწორია და საერთოდაც ქალაქის ისტორიას პრომეთეს ლეგენდარულ მითთან ნაკლებად აქვს რაიმე საერთო. ჩემი აზრით, ასევე დაზუსტებას საჭიროებს ის ფაქტიც, თუ რა მასალებზე დაყრდნობით გადმოგვცემს ავტორი, რომ „თბილისი მტერთაგან **ოცდაცხრაჯერ** ყოფილა აოხრებული“.

ძალზე საინტერესოა ავტორის მიერ რომანში გამოთქმული მოსაზრებები ქართულ ენასთან და დამწერლობასთან დაკავშირებით. მეტი სიცხადისათვის, მოვიყვან შესაბამის ფრაგმენტს წიგნიდან:

„მიუხედავად იმისა, რომ ქართველები კაცობრიობის მხოლოდ ერთ მეათასედს შეადგენენ, მათ მაინც შეძლეს მსოფლიოს თოთხმეტი ანბანიდან ერთ-ერთის შექმნა. მათი მრგვლოვანი მოყვანილობის ფიგურები ჩვენს წელთაღრიცხვამდე V საუკუნიდან იღებს სათავეს, სავარაუდოდ არამეულის სემიტური დიალექტისგან, ანუ იმ ენისგან, რომელზეც იესო საუბრობდა... მიუხედავად მხოლოდ ერთი ანბანისა, არსებობს სამი ქართველური ენა, ესენია: ქართული, საქართველოს დასავლეთ ნაწილში მეგრული, ხოლო ჩრდილოეთით მთიანეთში კი – სვანური. ისტორიულ საქართველოში, ჩრდილო-დასავლეთით ასევე ცხოვრობდნენ კავკასიურ ენათა ჯგუფის – აფხაზურად, ხოლო ჩრდილოეთით, ირანულ ენათა ოჯახის – ოსურად მოსაუბრე მოსახლეობა; ქვეყნის სამხრეთით კი სომხურ და თურქულ ენოვანი მაცხოვრებლები იყვნენ წარმოდგენილნი“ (Kaplan, 2000; 228, 229).

ციტირებულ ფრაგმენტში, საყოველთაოდ ცნობილ ფაქტებთან ერთად ბევრ სადავო შეფასებებსაც ვხვდებით. მაგალითად, ქართული ენისა და დამწერლობის წარმოშობის შესახებ გამოთქმული მოსაზრებანი ერთ-ერთია, რომელიც დაზუსტებას საჭიროებს. ასევე კატეგორიულად მიუღებლად მიმაჩნია ის შეხედულება, თითქოს აფხაზურ, თუ ოსურ ენებზე მოსაუბრენი მხოლოდ ისტორიულ საქართველოში ცხოვრობდნენ. მიუხედავად, ჩვენი ქვეყნის მიერ ჯერ კიდევ მოუგვარებელი ტერიტორიული პრობლემებისა, აფხაზეთიც და ე.წ. სამხრეთ ოსეთიც სამართლებრივად კვლავაც საქართველოს იურისდიქციის განუყოფელ ნაწილად მიიჩნევა, აღნიშნულ რეგიონებში კი, ზემოთ ნახსენებ ენებზე დღევანდელი მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი საუბრობს.

საკმაოდ საინტერესო და რამდენადმე სადავო მოსაზრებებია გამოთქმული საქართველოში ცარიისტული რუსეთის ბატონობის პერიოდთან დაკავშირებით. ავტორის არცთუ მთლად მართებული შეფასებით, თურქთა და ირანელთა ბატონობისაგან განსხვავებით, რუსეთის მმართველობის შედეგად ქვეყანა მოდერნიზაციის გზაზე დადგა, მისი მოსახლეობა კი მკვეთრად გაიზარდა. იმ დამანგრეველ შედეგებთან კი, რომელიც ამის შედეგად, თუ საფასურად ჩვენმა ქვეყანამ მიიღო, მხოლოდ ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმება და გლეხთა აჯანყებების ჩახშობაა მოხსენიებული. რეალურად კი, როგორც ცნობილია, საქართველომ სახელმწიფოებრიობის ყველა ის ეროვნული ნიშა დაკარგა, რომელიც ყველა, თუნდაც სუვერენიტეტის არმქონე სახელმწიფოს უნდა გააჩნდეს. ასეთად კი, უპირველეს ყოვლისა, მშობლიურ ენაზე სწავლების და წირვა-ლოცვის აკრძალვა შეიძლება მივიჩნიოთ.

იმისათვის, რათა მეტი წარმოდგენა შეგვექმნას ყოველივე ზემოთქმულთან დაკავშირებით ავტორის პოზიციაზე, მოვიყვან შესაბამის ციტატას რომანიდან:

„... 1801 წელს, ალექსანდრე I-მა საქართველო იძულების გზით შეუერთა რუსეთის იმპერიას... მეცხრამეტე საუკუნის რუსმა მეფეებმა სწრაფად დააყენეს საქართველო მოდერნიზაციის გზაზე. თურქთა და ირანელთა ბატონობასთან შედარებით, რუსების მმართველობის უპირატესობის ეჭვქვეშ დაყენება თუნდაც იმიტომ არ შეიძლება, რომ საქართველოს მოსახლეობამ XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისში 500 ათასიდან 2,5 მილიონამდე მიაღწია. მიუხედავად ამისა, მათ გარკვეული ხარკის გადახდა მოუწიათ ამისთვის. მაგალითად, საქართველოს ეკლესია და თა-

ვადაზნაურობა რუსეთის ინსტიტუციებს იქნა დაქვემდებარებული, ხოლო გლეხთა აჯანყებები კი – უმკაცრესად ჩახშობილნი“ (*Kaplan, 2000; 230*).

ძალზე საინტერესო შეფასებებსა და შედარებებს ვხვდებით დ. კაპლანის მხრიდან ზვიად გამსახურდიას შესახებ. ვფიქრობ, გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ რომანში ზემოხსენებული საკითხების შესახებ მოყვანილი ფაქტების უმრავლესობა მკვეთრად უარყოფითი ხასიათისაა, როგორც პიროვნულად პირველი პრეზიდენტის, ისე ზოგადად მისი მმართველობის მიმართ. უფრო მეტიც, ზოგ შემთხვევებში რომანის ავტორი შეურაცხყოფელი ეპითეტების გამოყენებასაც კი არ ერიდება პირველი პრეზიდენტის გარემოცვის დახასიათების დროს. ყოველივე ზემოთქმულის დასტურად, მოვიყვან შესაბამის ადგილს წიგნიდან:

„ზვიად გამსახურდია XX საუკუნის დიდი ქართველი მწერლის კონსტანტინე გამსახურდიას ვაჟი გახლდათ. 1970-იან წლებში ახალგაზრდა გამსახურდია იყო ამერიკული ლიტერატურის ლექტორი თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, სადაც იგი სათავეში ჩაუდგა საპროტესტო მოძრაობას საბჭოთა ბატონობის წინააღმდეგ. შედეგად ზვიადი ჯერ დააპატიმრეს, შემდეგ კი გადაასახლეს. მაგრამ, აღსანიშნავია, რომ მისი დისიდენტობა რადიკალური ნაციონალიზმით იყო განპირობებული და არა კომუნიზმისადმი მორალური დაპირისპირებით... მის ეჭვიან მეუღლე მანანას – „მდაბიო“, „მეტისმეტად არასიმპატიურ ქალს“, როგორც მას უწოდებდნენ ხოლმე, ძალზე დიდი გავლენა ჰქონდა ზვიადზე.

...გამსახურდია ხელისუფლებაში საბჭოთა კავშირის რღვევის დაწყებისთანავე მოდის. სწორედ კავკასია და არა აღმოსავლეთ ევროპა იყო ის რეგიონი, სადაც უწყვეტი ანტისაბჭოთა საპროტესტო აქციები დაიწყო... 1989 წლის 9 აპრილს საბჭოთა ჯარისკაცების მიერ ქართველ მომიტინგეთა დარბევის შემდეგ გამსახურდიას ნაციონალისტური ფრთა კიდევ უფრო შორდება კრემლს და მოდის ხელისუფლებაში. 1990 წელს გამსახურდია საპარლამენტო არჩევნებში ამარცხებს კომუნისტებს, ხოლო მომდევნო წელს კი, მას პრეზიდენტად ირჩევენ. პირადი დაცვითა და ავი ძალებით გარშემორტყმულმა პრეზიდენტმა დააპატიმრა მისი ადრინდელი ნაციონალისტი თანამებრძოლები. ამასთანავე, ეყრდნობოდა რა წამქეზებლებს, მაფიოზებსა და მის მეუღლეს, გამსახურდიას დროს ქვეყანაში გაღვივდა ეთნიკური დაპირისპირების ცეცხლი. ყველაფერმა ამან კი, იგი მაკბეტად აქცია. გამსახურდიას არჩევიდან რამდენიმე თვის შემდეგ, 1991 წლის მიწურულს, ქვეყანა სამოქალაქო ომმა მოიცვა, რომელმაც გაანადგურა ქალაქები, შეუძლებელი გახადა სახელმწიფოს შიგნით გადაადგილება და დაანგრია ეკონომიკა (*Kaplan, 2000; 233-234*).

აღსანიშნავია, რომ უძველესი ეპოქებისგან განსხვავებით, ჩვენი ქვეყნის უახლეს ისტორიაზე საუბრის დროს დ. კაპლანი არა მხოლოდ კონკრეტულ წყაროებს, თუ ლიტერატურას ეყრდნობა, არამედ საქართველოში იმხანად მყოფი ექსპერტებისა და უშულოდ იმ მოვლენების ეპიცენტრში მყოფ პიროვნებათა მოსაზრებებსაც. მაგალითად, დ. კაპლანი შეხვდა და ესაუბრა ლევან ალექსიძეს, ალექსანდრე რონდელსა და იმდროინდელ სხვა მოღვაწეებს. გარდა ზემოხსენებული პიროვნებებისა, ამერიკელ მწერალსა და ანალიტიკოსს ზოგიერთი პიროვნებისა თუ ფაქტის შესახებ ისტორიულ ექსკურსს მისი თარჯიმანი ეკა ხვედელიძეც უწევდა. აღსანიშნავია, რომ ამ პიროვნებათა მიერ გამოთქმული შეხედულებანი მწერლისათვის ნაკლებსაყურადღებოდ არ დარჩენილან და მათ მნიშვნელოვანი ადგილი ეთმობათ წიგნში, ციტირების სახითაც კი. ნათქვამის დასტურად, ამჯერად, მხოლოდ ორ შესაბამის ადგილს დავიმოწმებ რომანიდან, სადაც საქართველოს პირველი პრეზიდენტის პიროვნების შესახებაა შეფასებები გამოთქმული.

მაგალითად, საქართველოში რობერტ კაპლანის თარჯიმნისა და გიდის, ეკა ხვედელიძის შეფასებით, „ზვიად გამსახურდია როკ ვარსკვლავივით იყო. მისი მხარდამჭერი ქალებიდან ბევრს, თქვენ შეამჩნევდით ფსიქოლოგიურ დაღს სახეზე. მათ თავიანთი ქცევით ეტყობოდათ, რომ უმრავლესობა დაუქორწინებელი, ან არანარმატებული ქორწინების მსხვერპლნი იყვნენ და ისინი ზვიადზე იყვნენ შეყვარებულნი. სრული სერიოზულობით ვამბობ, რომ ისინი ახლაც ელოდებიან ზვიადს თეთრ ცხენზე ამხედრებულს საფლავიდან მომავალს“. მიუხედავად ზემოთ ციტირებულ მოსაზრებათაგან ძალზე ბევრი სადავო, თუ მიუღებელი პოზიციისა, მათ რომანის ავტორზე იმდენად დიდი შთაბეჭდილება მოუხდენია, რომ მას „რუმინეთის ფაშისტური ლიდერი კორნელიუ ზელეა კოდრეანუ გაახსენა, რომელიც 1938 წელს მეფე კაროლ II-ის (რუმინეთის მეფე 1930-1940 წლებში – ო.

ნ.) მიერ იქნა დახვრეტილი, თუმცა გლეხები მას მაინც მოუთმენლად ელოდებოდნენ ჯადოსნურ ცხენზე ამხედრებულს“ (Kaplan, 2000; 232).

ზემოხსენებული კომენტარისგან განსხვავებით, ზვიად გამსახურდიას მოღვაწეობის პოლიტიკურ მხარეს და მისი, როგორც ეროვნული მოძრაობის ლიდერის როლს ეხება აკადემიკოს ლევან ალექსიძის შეფასება, რომელიც რომანში ასევე ზუსტი ციტირების ფორმითაა მოყვანილი. მასში საქართველოში წარმოშობილ სამოქალაქო ომზე და მის გამომწვევ მიზეზებზეც არის გამოთქმული საინტერესო მოსაზრებები. მეტი სიცხადისათვის მოვიყვანო შესაბამისი ციტატას:

„... გამსახურდიამ, ისე როგორც არავინ, შეძლო და გაანადგურა საბჭოთა სულისკვეთება. თუმცა, სამოქალაქო ომი საქართველოში, ჩვენი ხასიათიდან გამომდინარე, ვფიქრობ, გარდაუვალი იყო. ომის რეალური მიზეზიც ხომ შუასაუკუნეობრივი აზროვნების შედეგი იყო...“ (Kaplan, 2000; 235).

ძალზე საინტერესოა, რომანში გადმოცემული, უშუალოდ სამოქალაქო ომისა და მის შემდგომ განვითარებული მოვლენების თავად ავტორისეული შეფასებაც. აღსანიშნავია რომ, ზვიად გამსახურდიასადმი კეთილგანწყობას დ. კაპლანი არც ამჯერად იჩენს, ხოლო ედუარდ შევარდნაძის საქართველოში დაბრუნებასა და მისი მოღვაწეობის დაწყებას კი, ქვეყნის განვითარებისთვის სასიკეთო ეტაპის დაწყებად მიიჩნევს. ჩემი აზრით, ძალზე ყურადსაღებია ისიც, რომ, დ. კაპლანი ფაქტისადმი თავის აღშფოთებას, თუ პირველი პრეზიდენტისადმი თანაგრძნობასა და სინანულს მაშინაც კი არ აფიქსირებს, როდესაც მისი საქართველოდან განდევნაზე საუბრობს. ყოველივე ზემოთქმულის დასტურად დავიმოწმებ ციტატას წიგნიდან:

„1992 წლის იანვარში, სამხედრო საბჭომ გამსახურდია ქვეყნიდან განდევნა, რომელმაც მახლობელ ჩეჩნეთს შეაფარა თავი... მას არც დევნილობაში შეუწყვეტია კავშირი დასავლეთ საქართველოში არსებულ მის მომხრე შეიარაღებულ ძალებთან. გამსახურდია ასევე ჩეჩნეთის ლიდერის ჯოხარ დუდაევის გავლენის ქვეშაც მოექცა, რომელიც თავის მხრივ 1994 წლიდან მოყოლებული ორი წლის განმავლობაში რუსეთს ებრძოდა. აღნიშნული საომარი დაპირისპირება კი ორმოცათასიანი მსხვერპლითა და თავად დუდაევის გარდაცვალებით დასრულდა. ამგვარად, 1970-იანი, 1980-იანი წლების შეურიგებელი ნაციონალისტი გამსახურდია, სასონარკვეთილების დროს, საქართველოს ისეთ ისტორიულ მეტოქეებთანაც კი თანამშრომლობდა, როგორებიც გახლდათ: მუსლიმანური ჩეჩნეთი, აბაშიძის აჭარა და თვით აფხაზეთიც კი, სადაც რუსეთის მხარდაჭერით ზურგგამაგრებულმა სეპარატისტმა აჯანყებულებმა, ეთნიკური წმენდის შედეგად, ორასი ათას ქართველს დაატოვებინეს მათი ტერიტორია. აღნიშნულ ბრძოლებს კი ათი ათასი ადამიანის სიცოცხლე შეენირა. გამსახურდიას მხარდამჭერი შეიარაღებული ძალების მხრიდან ძირითადი გზის ბლოკირების გამო, დევნილთა ნახევარს, აფხაზეთიდან საქართველოს სხვა ტერიტორიაზე გადასვლა მთების გავლით მოუხდათ, სადაც მათი უმრავლესობა შიმშილისაგან გარდაიცვალა... აღსანიშნავია, რომ აფხაზეთი არ წარმოადგენდა ერთადერთ რეგიონს საქართველოში, სადაც ქართველების ეთნოწმენდა მოხდა; თითქმის იმავე პერიოდში, მსგავს პროცესს ადგილი ჰქონდა სამხრეთ ოსეთშიც“ (Kaplan, 2000; 234-236).

მიუხედავად იმისა, რომ ზემოთ ციტირებულ მონაკვეთში ბევრი რამ მართლაც წარმოადგენს ისტორიულ სინამდვილეს, ვფიქრობ, კონკრეტული ფაქტებისა, თუ მოვლენების მხოლოდ ერთ კონკრეტულ პიროვნებაზე და პოლიტიკურ ძალაზე გადაბრალევა მაინც არაობიექტურ შეფასებად უნდა მივიჩნიოთ. რაც შეეხება საქართველოში ედუარდ შევარდნაძის დაბრუნებას, როგორც ზემოთ უკვე აღინიშნა, ამ ფაქტს დ. კაპლანი ცალსახად დადებითად აფასებს და მას ჩვენი ქვეყნისთვის საეტაპო მნიშვნელობის მოვლენად მიიჩნევს. მეტი სიცხადისათვის დავიმოწმებ თავად ციტატას:

ზემოთქმული მოვლენების პარალელურად „კიტოვანმა და იოსელიანმა მოსკოვიდან საქართველოში მოიწვიეს ედუარდ შევარდნაძე, რათა მათი ურჩხულისთავიანი, ბანდიტური რეჟიმისათვის საერთაშორისო ლეგიტიმაცია მოეპოვებინა. შევარდნაძემ შეთავაზება მიიღო. მაგრამ... საქართველოს საიდუმლო პოლიციის ყოფილმა ხელმძღვანელმა კიტოვანი, იოსელიანი და მათთან დაკავშირებული პიროვნებები ერთმანეთს ჯერ დაუპირისპირა, შემდეგ კი ყველა ისინი ციხეში ჩასვა. ამის შემდეგ შევარდნაძემ მთავრობაში რეფორმატორთა გუნდი მოიყვანა...

1993 წლის მიწურულს, შევარდნაძემ იერიში ზვიადისტთა უკანასკნელ დასაყრდენ პუნქტზე, დასავლეთ საქართველოს ქალაქ ზუგდიდზე მიიტანა. სწორედ აქ იმყოფებოდა გამსახურდია ჩეჩნეთიდან დაბრუნების შემდგომ“. იმავე წლის „დეკემბრის მიწურულს კი ორმოცდა თვრამეტი წლის გამსახურდია გარდაიცვალა. მისი სიკვდილი საიდუმლოებითაა მოცული, რადგან დღემდე უცნობია იგი მოკლეს, თუ მან თვითმკვლელობით დაასრულა სიცოცხლე“ (Kaplan, 2000; 236).

დასკვნა: საბოლოოდ, გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ მიუხედავად მთელ რიგ მოვლენებთან დაკავშირებით ბევრი საკამათო, თუ ნაკლებადობიექტური შეფასებებისა, აღნიშნულ რომანში საქართველოს ისტორიის შესახებ გამოთქმული მოსაზრებანი მაინც ყურადსაღებად უნდა იქნეს მიჩნეულნი. აღნიშნული დასკვნის გამოტანის საფუძველს კი ის მაძლევს, რომ ჩვენი ქვეყნით დაინტერესებული პირები, უმეტეს წილად, სწორედ ცნობილ პიროვნებათა ჩამოსვლის შემდეგ, მათ მიერ დანერგილი, მსგავსი ტიპის წიგნებიდან იღებენ მნიშვნელოვან ინფორმაციას. ასეთ შემთხვევაში კი, მათთვის ისეთი ინფორმაციის მიწოდებაა აუცილებელი, რომელიც არც ობიექტურობისა და სიმართლისაგან იქნება შორს და არც ჩვენი ქვეყნის საერთაშორისო იმიჯს მიაყენებს ზიანს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. შველიძე, 2021: – საქართველოს უახლესი ისტორია, გამომცემლობა „მემატიანე“, თბილისი, 2021.
2. Kaplan 2000: – *Eastward to Tartary*, Vintage Press, New York, 2000.